
Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima – romanika između Save i Drave i europska kultura

Vladimir P. Goss

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Izvorni znanstveni rad
UDK – 726.54.033.4(497.5 N. Mikanovci)

22. 4. 2003.

*Sve ilustracije iz:
Sena Sekulić-Gvozdanović, Crkve tvrđave u Hrvatskoj,
Školska knjiga, Zagreb 1994.*

Pišući pred dvadesetak godina prvi put o crkvi sv. Bartola u Novim Mikanovcima, ustvrdio sam da istraživaču romaničkog razdoblja na hrvatskom području Panonske nizine stoji na raspolaganju vrlo ograničen materijal. “Ni jedan spomenik monumentalnih dimenzija i oblika nije sačuvan. Tek tragovi i oskudni fragmenti u Rudinama ili Glogovnici... Malo što znamo o romaničkoj katedrali u Zagrebu, još manje o katedrali u Đakovu, a gotovo ništa o romaničkim objektima u Topuskom, Iloku, Banoštru. Naslućeni romanički kompleksi u Zagrebu, Čazmi, Iloku, Podborju, Rudinama, Podgariću, kao i brojne ‘crkvine’ i ‘crkvišta’ čekaju lopatu arheologa...”¹ Slika se do danas ponešto izmijenila. Romanički umjet-

Autor obrađuje romaničku fazu crkve Sv. Bartola u Novim Mikanovcima u zapadnom Srijemu, te komparativnom analizom određuje njezino mjesto u arhitekturi velike srednjovjekovne subkulture vezane uz migracije “Sasa”. Pri tome ključnu ulogu ima jedinstveni kružni toranj, prototip kojega valja tražiti u donjonjemačkom području uz Sjeverno more, odakle se širi na Britansko otočje, te u Skandinaviju, istočnu i jugoistočnu Europu.

¹ Stjecajem okolnosti taj je tekst ostao u rukopisu. No kako je bio u potpunosti dotjeran, s bilješkama i ostalim znanstvenim aparatom, a čini sumu mog znanja o spomeniku do toga trenutka, smatram potrebnim da se njime poslužim i da ga ovdje i citiram. Vidi također moju studiju “Vrijednost romaničke arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj i kapela Sv. Marije u Bapskoj”, *Arhitektura* 106 (1970.), 64–68.

Želim i ovom prilikom najtoplije zahvaliti prof. Zvonku Bojčiću, procelniku Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH u Osijeku za uvid u elaborat o Sv. Bartolu iz 1978 i popratne ilustracije, dr. Ivani Iskri Janušić, muzejskoj savjetnici Gradskog muzeju Vinkovci za informacije o terenu i literaturi, te posebice prof. Zdenku Samardiji za ljubaznu pomoć pri rješavanju niza tehničkih i stručnih pitanja. Zahvaljujem i Vl. Josipu Plavšiću, župniku u Voćincima, koji nam je ljubazno omogućio nedavnu posjetu crkvi.

nički zemljovid između Save i Drave, pa tako i između Save i planinske razdjelnice prema Jadranskom moru, podosta se obogatio, stečena su nova saznanja o nekim kapitalnim spomenicima, prvenstveno Rudinama² i Čazmi³. Ipak stoji što sam napisao pred dvadesetak godina, to jest da su “u takvoj situaciji od velike važnosti objekti skromnih dimenzija i rustikalnih oblika, osobito ako su razmjerno dobro očuvani, te nam studij istih može bar u glavnim crtama indicirati kulturnopovijesna strujanja u našoj romaničkoj Panoniji”⁴.

Gotovo stotinu godina pažnju znanstvenika privlači niz seoskih crkvice u istočnoj Slavoniji/zapadnom Srijemu, posebice razmjerno dobro očuvana zdanja u Bapskoj, Moroviću i Novim Mikanovcima.⁵ Smjesta treba naglasiti da se ne radi o nekakvoj stilistički koherentnoj grupi — spomenici ne mogu biti različiti. Bapska je sićušana no brižno dotjerana crkva; njen je graditelj dobro poznao temeljna oblikovna načela međunarodnoga romaničkoga govora. U Moroviću se radi o tipu ruralne romaničke crkve kakav se proteže Europom od Brabanta i Frizije do Poljske i od Skandinavije do Sedmogradске, a najgušće je, čini se, zastupljen u sasko-vestfalskom prostoru.⁶ Predmet ove studije, sv. Bartol u Novim Mikanovcima, spomenik je čiji se oblici, promatrani izolirano, teško mogu objasniti, no postaju lako razumljivi ako se crkva razmatra u širem kontekstu. To nam, kao i u slučaju Morovića i Bapske, pruža uporišta za sagledavanje povijesno-kulturne situacije u romaničkoj Panoniji.

Crkva sv. Bartola diže se na zaravanku okrenutom na jug od ceste Vinkovci—Slavonski Brod povrh kratke no dosta oštre strmine koja čini višekilometarsku gredu u inače ravninarskom pejzažu. Već i to ukazuje na nedvojben strateški položaj crkve, koja se zaista svojim oblicima ubraja u crkve-tvrđave, a povezana je sa šancem, od kojega nije ostalo većih tragova.⁷ Crkva je jednobrodna građevina s ravnim stropom i trostranim završetkom, koji podupiru četiri potpornjaka. Sa sjeverne strane prizidana je sakristija, s južne bočna kapela. U sredini zapadne fasade diže se kružni toranj bez ulaza, providen strijelnicama. U svetištu su tri prostrana prozora nadsvedena šiljatim lukom. Inače lađa prima svjetlo samo s južne strane, i to kroz tri uzana polukružna prozorčića na južnom pobočnom zidu. Razmak između tih otvora nije jednak — manji je između dva zapadnija otvora a veći između drugog i trećeg. Razlike u oblicima jasno upućuju na to da su toranj i zapadni dio lađe izvorni dijelovi crkve, koja je u neko kasnije vrijeme produljena. I u sjevernom zidu crkve zapaža se određena cezura na mjestu gdje se brod sastaje sa za stepenicu višim prostorom svetišta (nedavno je čitav pod ponovo popločen i te je stepenice nestalo). Tu se na sjevernom zidu lađe nalazi nešto kao visoko, tek neznatno istaknuto podnožje (so-kl), kojega nema na južnom zidu, a koje prestaje baš na mjestu

susreta lađe i svetišta. Možda se radi o izvornom završetku sjevernog bočnog zida lađe.

Sličnu dužinu lađe dobivamo ako razmotrimo zaista neobičan raspored prozorčića na južnom pobočnom zidu. Raspored dva pa jedan ne čini se estetski najsretnijim i logičnije bi riješenje bilo: dva otvora, ploha zida, i opet dva jednako razmaknuta otvora. Moglo bi se pretpostaviti da je taj “četvrti prozor” zazidan ili da je zid na tom mjestu znatnije oštećen prije produživanja svetišta. Osnovna metrološka analiza daje slične rezultate. Unutrašnja širina broda iznosi oko 5,25 metara, a ako je pomnožimo s tri, dobivamo 15,75, što je približno duljina od unutrašnje plohe zapadnog zida do početka svetišta (pretpostavimo li zagrebačku stopu od 294 mm kao u Moroviću, iste se dužine mogu izraziti i kao približno 18 odnosno 54 stope; dodatno debljina zida — nešto manje od 1 m odgovara broju od 3 stope, promjer tornja — oko 4,10 blizu je 14 stopa, visina zida do strehe je oko 7,5 metara — dakle blizu 26 stopa, a visina tornja do lanterne je približno 15 metara,

² Radovi koje vodi prof. Dubravka Sokač-Štimac na tom lokalitetu, koji je odavno prepoznat (Mohorovičić, A. Horvat) kao ključni spomenik romanike u hrvatskoj Panoniji, još su u tijeku i uvidi koji se stječu gotovo danonočno proširuju naše poglede. Najnovije o Rudinama u obliku stručnog sažetka: S. Toth, “Rudina”, in *Paradisium plantavit – Bencés monostorok a középkori Magyarországon/Benedictine Monasteries in Medieval Hungary*, Izložba u benediktinskoj nadoplatiji Pannonhalma, 21. 03. – 11. 11. 2001., ur. Imre Takács, str. 693–695 (engl. tekst).

³ J. Stošić, “Crkva S. Marije Magdalene u Čazmi”, u *Čazma u prošlom stoljeću*, ur. J. Pandurić i N. Škrabe, Disput, Zagreb 2001., str. 69–71.

⁴ N. dj.

⁵ G. Szabo, *Umjetnost u našim ladanjskim crkvama*, II. izdanje, Zagreb 1930., str. 61 i d.; isti, “Spomenici prošlosti u Srijemu”, *Savremeni*, 1916., str. 47 i d. Vidi također našu studiju o Bapskoj (bilj. 1), te o Moroviću: “Crkva Majke Božje u Moroviću”, *Peristil* 12–13 (1969.–70.), 15–22, i “Moravia’s History Reconsidered, the Tomb of St. Methodius and the Church of Our Lady at Morović”, *East European Quarterly* 16(1980.), 487–498, te konačno “Lobor-Klokoč-Morović – prilog razmatranju karolinške prisutnosti u predromanici kontinentalne Hrvatske”, *Marasovićeve zbornik*, Split 2003., str. 194–198.

⁶ Vidi studije navedene u bilj. 5.

⁷ S. Sekulić-Gvozdanović, *Crkve tvrđave u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb 1994., str. 105–107. Kako navodi autorica crkva i šanac spominju se u popisu dakovštine iz 1702.: “Crkvu imadu zidanu dobro stojeću, koja jest na slavu sv. Bartula sagrađena, u staro vrime ovdena bilo je misto taborsko kod sela od zemlje ugrađeno, Mikanovački šanac zvano, od kojega temelji se do sada nahode” (str. 105). Crkvu sam prvi put istražio sredinom šezdesetih, i moj se opis zasniva na tadašnjim bilješkama uz dodatke na temelju sadašnjega stanja. Ovdje treba navesti nekoliko bitnih promjena. Prvo, novi pod danas uniformno prekriva čitavu površinu lađe, što umanjuje izgled za daljnja arheološka istraživanja. Prilikom zaštitnih istraživanja (vidi: M. Krznarić Škrivanko, “Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških iskopavanja arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci za 1997. i 1998. godinu”, *Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci*, 16, 1998., str. 333–335) nađena su još dva nivoa poda, 15 kosturnih grobnica te temelji možda starije crkve, no nije se tražila starija apsida. U istom *Godišnjaku*, br. 20, 2000., D. Petković, “Redovničke zajednice razvijenog i kasnog srednjeg vijeka na vinkovačkom području – od Arpadovića do Osmanlija; oko 1100. do oko 1530.”, str. 111–136, osvrtce se na nalaze i upozorava da se ne mora nužno raditi o starijoj zgradi, te da se ni jedan grob ne može interpretirati kao bjelobrdski. Petković predlaže dataciju u drugoj

dakle otprilike pretpostavljena dužina broda). Crkva je zidana od opeke raznih formata (ima i rimskih): originalni dio: 29 x 13 x 7, kontrafori: 27,5 x 15 x 7, kapela: 29 x 15,5 x 8 cm. Uzmemo li u obzir nepravilnosti u gradnji, sustav mjera pokazuje zaista visok stupanj dosljednosti. Kako zapadna fasada nema ulaza, u crkvu se ulazilo na sjeverozapadnom kraju sjeverne fasade. Taj, zacijelo kasniji otvor, zazidan je tijekom restauratorskih radova, a otvoren je ulaz na južnom zidu. To je barokni otvor s natpisom, na koji ćemo se još vratiti. Postoji još i ulaz u zapadnom zidu sakristije.

Sakristija uz sjeverni zid crkve pokrivena je križnim svodom, koji se pretapa u zid. U istočnom je zidu prozor poput onih u brodu, a pod je također kao (nekoć) u brodu. Na južnoj strani svod naliježe na zid crkve, koji se lomi kao da je imao visoko koso završeno podnožje (sokl).

Kor na zapadnom kraju broda počiva na jakom kvadratičnom stupu s kvadratičnom bazom i kapitelnom zonom. Nosa ga i dvije "češke kape", koje osim stupa podržavaju u zid uba-

čene kapitelne zone. Ispred kora je u podu uzidan ulaz u grobnicu. Mještani tvrde da je to početak hodnika do Starih Mikanovaca.

Kapela na južnoj strani otvara se brodu prostranim segmentnim lukom. Prostor je osvijetljen prozorom u niši kosih stranica u istočnom zidu. Popločenje se nastavlja iz broda, a strop je ravan.

U zvonik ulazi se kroz vrata u zapadnom dijelu crkve, a taj je prolaz nadvišen s dva nejednaka svodna polja: ono prema brodu je niže, a ono na strani zvonika više i šiljastije. Sudeći po tragovima temelja, prolaz je izvorno bio uži i ljevkastog oblika, sužavajući se prema zvoniku. Zide zvonika utapa se u zide zapadne fasade, a pod prolaza i zvonika popločen je opekama. U kor popločen opekama ulazi se s prvoga kata zvonika, a u krovušte s drugoga, i to kroz šiljato zasveden prolaz. U bočnim su zidovima rupe, koje govore o postojanju nekoć jakih reza kojima se zvonik izolirao od krovušta. Na trećem je katu prema krovuštu zatrpan otvor polukružnog nadvoja (zamjećivao se i izvana, a također su se vidjeli i tragovi ranijega, višega krovušta). Četvrti kat je oktagonalan bez jasne cezure između kruga i oktogona. To je lođa s tri recentna zvona. Naginje se diskretno prema istoku kako bi se izravnao nagib donjega dijela tornja prema zapadu. Otvori se pojavljuju na svim razinama — klinasti, uske strijelnice, lučni ili blago šiljasti. Lođa za zvona otvara se širim lučnim otvorima.

Nad južnim vratima nalazi se natpis koji spominje bosanskog biskupa Petra Bašića de Lac (Petrus Bachich de Lach) i godinu 1731. Svetište podupiru četiri dvostepenična potpornjaka kose plohe koji pokriva crijep.⁸

Mikanovci se malo susreću u povijesti. Ako ih se može identificirati s "Terra Croac", onda je njihov prvi spomen iz godine 1238. Spominju se zatim 1244., 1408., pa 1726.; crkva je na popisu Đakovačke biskupije iz 1702., a natpis nad južnim vratima jasno komemorira barokizaciju crkve koju 1731. provodi biskup Petar Bašić (1716.—1749.).⁹ Szabo je pretpostavio da je istovremeno produženo i svetište, što je teško zamislivo i u tako konzervativnoj sredini poput ruralne istočne Slavonije. Oblik kontrafora i otvora ukazuje na gotiku, a prostorna koncepcija koja tendira stvaranju jedinstvenog prostora odgovarala bi razvijenoj, kasnoj gotici, u čemu se slažemo s dr. Sekulić-Gvozdanović. Godini 1731. radije bismo pripisali bočne prigradnje uz opasku da očito srednjovjekovni otvor na sjevernoj prigradnji može biti upravo "četvrti prozor" premješten s južne fasade. Ili je pak zbog blizine granice na Savi ova puškarnica izvedena mnogo kasnije po uzoru na srednjovjekovne otvore.

Preostaje nam još da odredimo ono najvažnije: vrijeme postanka i morfološko značenje najstarijeg dijela crkve, dakle zvonika do lođe za zvona i zapadnog dijela broda. Jedini element koji veže Sv. Bartola s romaničkim spomenicima istočne

polovici 13. st. uz mogućnost da su crkvu podigli Ivanovci (str. 119–123). Zahvaljujem kolegi Petkoviću, kolegici Krznarić Škrivanko, a također i kolegici I. Ožanić, na vrijednim informacijama. Pitanje Ivanovaca na području Mikanovaca više je puta dotaknula i L. Dobronić, posljednji put u knjizi *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, Dom i svijet, Zagreb 2002., str. 234–236. Dr. Dobronić i inače u svojim radovima primjećuje da su se viteški redovi ponajviše služili mjesnom graditeljskom tradicijom i nisu imali neka svoja posebna obilježja u arhitekturi. Stoga se ne može pretpostaviti ni neki "ivanovski" utjecaj na arhitekturu Sv. Bartola.

⁸ Opis slijedi onaj u knjizi prof. Sekulić-Gvozdanović, koji je sročena dobrim dijelom po mojim bilješkama s terena. Opis (bilj. 96, str. 148–149) opsežan je i može se dalje konzultirati za detalje prozora, grb, natpis i sl. Radovi tijekom posljednja dva desetljeća iznijela su na vidjelo niz izvanrednih kasnosrednjovjekovnih arhitektonskih detalja u unutrašnjosti crkve – prvenstveno okvir vrata između lade i sakristije, te sedilju s tragovima zaista vrlo kvalitetnih fresaka u južnom zidu gotičkog svetišta. Ovaj rad se ne može podrobnije baviti tim vrsnim ostvarenjima koja, koliko mi je poznato, još čekaju detaljnu obradu stručnjaka. Nadalje, ostavljam otvorenim problem romaničkih prozora na južnom zidu. Prema elaboratu u osječkom Konzervatorskom odjelu ("Elaborat konzervatorsko zaštitnih radova za crkvu Sv. Bartolomeja – Novi Mikanovci") koji potpisuju V. Ambruš, R. Androić i N. Užarević (1978.), na tom se zidu nalazilo izvorno pet takvih prozora, i to na mjestu (vidi tlocrt, planoteka Odjela 141/2783) gdje se zidovi bočne kapele spajaju sa zidovima crkve. No prozori nisu naznačeni (kao hipotetski) na snimku južnog pročelja (141/2791), gdje bi samo jedan od njih bio sakriven krovom kapele. Peti prozor implicirao bi neobičnu izduženost tlocrta. U današnjem stanju ne vide se ni na unutarnjem ni na vanjskom zidu nikakvi tragovi otvora. Ukoliko se njihovo postojanje i položaj točno utvrdi prilikom nekog budućeg zahvata, spreman sam redigirati neke od mojih metroloških zaključaka, odnosno pretpostavki, no ne i one temeljne koje se tiču stila, datacije i provenijencije tipa sv. Bartola. Vidi: Š. Frković, *Feud Hrvati i druge crtice za povijest Mikanovaca*, Mali dukat, Vinkovci 1989., str. 65–69. Oprezno bih ponudio još jednu mogućnost: ako je crkva bila stvarno "neobično izdužena" možda i nije imala apside, već se radilo o "orijentiranoj dvorani" kakve se susreću u arhitekturi viteških redova, npr. u Gori, Kelemenu i Križovljanu (J. Stošić, "Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva o Zagrebačkoj biskupiji", *Sveti trag*, Zagreb 1994., str. 103–130, posebno str. 123).

⁹ G. Szabo u *Suvremeniku*, str. 45–47. Sekulić-Gvozdanović, n. dj., str. 148, bilj. 94 i 95.

Slavonije i Srijema jesu uzani polukružni ili blago zašiljeni otvori. Slični se javljaju u Moroviću, Rokovačkoj Zidini i Ledincima. Pojava utvrđenog zvonika uz zapadnu fasadu veže naš spomenik s Morovićem i Ledincima. Szabo je smatrao da većinu takvih spomenika valja datirati oko 1300. ili čak kasnije.¹⁰ Pokazali smo da se u slučaju Bapske uz nužan oprez može ići do u kraj prve polovine 13. stoljeća, dok Morović treba zaista datirati oko 1300. ili malo ranije.¹¹ U nedostatku boljih argumenata crkva sv. Bartola mogla je nastati tijekom 13. stoljeća, kao i u četrnaestom. Njezine nešto "arhaičnije" forme, slabija razvedenost nego u slučaju Bapske i Morovića, kao i nedostatak bilo kakva arhitektonsko-plastičnog dekora (u Moroviću je do obnove postojao friz slijepih lukova na apsidi), možda bi moglo ukazivati na nešto veću starost Sv. Bartola.

U užem kontekstu naše panonske romanike, crkva u Novim Mikanovcima nema izrazitih dodirnih sličnosti ni s jednim poznatim nam spomenikom. No u širem kontekstu, posebice sjevernoeuropske ruralne romanike, nailazimo na brojne analogije. Kao što crkva tipa "Morović" ili crkva s tornjem nad korom¹² predstavlja određeni rašireni tip na području germano-hungaro-slavenske romaničke Europe, tako i Sv. Bartol pripada rasprostranjenom i popularnom tipu jednobrodne seoske crkve s polukružnim ili pravokutnim korom i s cilindričnim tornjem uz zapadno pročelje. Analogije se mogu naći na sličnom gornjo-njemačkom području, gdje smo tražili i našli komparativni materijal za crkvu u Moroviću; to su u Saskoj crkve u Berskampu, Betzendorfu, Heeslingenu, Westeu, i Suderburgu.¹³ Tip je uživao i znatnu popularnost dalje na sjever, u Schleswig-Hollsteinu: Neukirchen (oko 1180), Oeversee (12. st., toranj oko 1200.), Prosntorf (oko 1200.), Ratekau (poslije 1157.—63.).¹⁴ Odavde se tip proširio na Švedsku, gdje ga predstavljaju crkve u Hammarlundi, Hammarlövu, Bläntarpu, Bollerupu, koje sve treba datirati u kraj 12. stoljeća.¹⁵ Tip se širio na zapad u Friziju, i na istok u Poljsku (Zarnow, 2. polovica 12. st., Inowlodz, kraj 12. st.)¹⁶ Frizija služi kao veza s Engleskom, gdje je tip jednostavne seoske crkve s kružnim zvonikom stekao popularnost već oko godine 1000., a naročito u grofoviji Norfolk, koja je izravno preko puta Kontinenta.¹⁷ Kad smo već kod arhitekture Britanskih otoka, valja se podsjetiti i na kružne tornjeve u predromaničkoj i romaničkoj arhitekturi Irske. Zanimljiv je raspored takvih objekata na otočnom i na kontinentlanom anglo-saksonskom području, jer su Angli, Sasi i Juti pristigli na Britansko otočje upravo s iz Donje Saske, Frizije i Jutlanda (čiji su dio i Schleswig i Hollstein). Iza ovoga romaničkog tipa vjerojatno stoji neki još neuočen prototip.¹⁸

Kako je crkva sv. Bartola, čini se, jedinstveni ili barem jedini očuvan primjerak takve arhitekture na području "zemalja kru-

ne sv. Stjepana" — što nije slučaj s Morovićem — možda bi se moglo pretpostaviti da je njezin nastanak vezan uz pojavu neke posebne skupine kolonista iz gornjonjemačko-fizijskog prostora. Dok se u slučaju Morovića možemo pozivati na donekle datirane analogne objekte, na primjer u Sedmogradskoj, ili pretpostaviti da se tip već udomaćio, Sv. Bartola, kao jedinstveni spomenik koji nema analogija u okolnim politički povezanim zemljama treba u pitanju datacije vezati upravo na prostorno udaljene prototipove. Trinaesto je stoljeće doba velike infiltracije "Sasa" na cijelo područje srednje i jugoistočne Europe, i Balkana. Nijemci iz Porajnja i Flamanci useljuju se u Sedmogradsku (Siebenbürgen, Erdelj, Ardeal, Transilvanija) za vladavine Gejze II. (1141.—1161.), a Tirinžani i Bavarci smještaju se podno Karpata i u sjevernoj Ugarskoj već u 11. stoljeću. U prvoj četvrtini 13. stoljeća, u doba Andrije II., "Sasi" se gusto naseljuju u Sedmogradsku. Ti su "Sasi" bili šarena mješavina Sasa, Gornjih Sasa, Tirinčana, Porajnskih Nijemaca, Flamanaca.¹⁹ Nije isključeno da se jedna takva skupina kolonista, prvenstveno sa sjeverozapadnog ruba njemačkog područja, naselila u istočnoj Slavoniji i ondje podigla crkvu po sjećanju na neku sličnu kod kuće. Izuzetnost Sv. Bartola ne govori za kasniju dataciju, kad bi se u slučaju izravne transpozicije — kako ovdje predlažemo — trebali pojaviti već i elementi gotike.²⁰ Dakle, prva polovica ili oko sredine 13. stoljeća mogao bi biti datum postanka Sv. Bartola u Novim Mikanovcima.

Građevine poput Sv. Bartola, Sv. Marije u Moroviću ili "Saške crkve" u Novom Brdu, duboko u Staroj Srbiji (Kosovo), mogu služiti povjesničarima kao putokaz u istraživanju još nedovoljno poznatih putova i valova kolonizacije koje je pokrenula "renesansa 12. stoljeća."²¹ Ti naši primjeri, iako skromni, pokazuju da je i u srednjovjekovnoj kontinentalnoj Hrvatskoj postojala živahna izmjena ljudi i ideja i da je, daleko od provincijalne začahurenosti, naša sredina održavala jake dodire s ostalim zemljama europskog Zapada. Stoga je još više za žaljenje što su monumentalni spomenici romanike u kontinentalnoj Hrvatskoj ili netragom nestali ili još čekaju arheologe i detaljno istraživanje.

¹⁰ G. Szabo, *Umjetnost*, str. 61–62, *Suvremenik*, 45–49.

¹¹ Vidi moje studije o tim spomenicima.

¹² Ove posljednje pojavljuju se u Sloveniji gdje su bile predmet studija M. Zadnikara, no nema ih u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, osim možda nedovoljno istražene ruševine u Koluniću kod Bosanskog Petrovca, provizorno datirane u 14. st. (*Likovna enciklopedija*, III, Zagreb 1964., str. 209.).

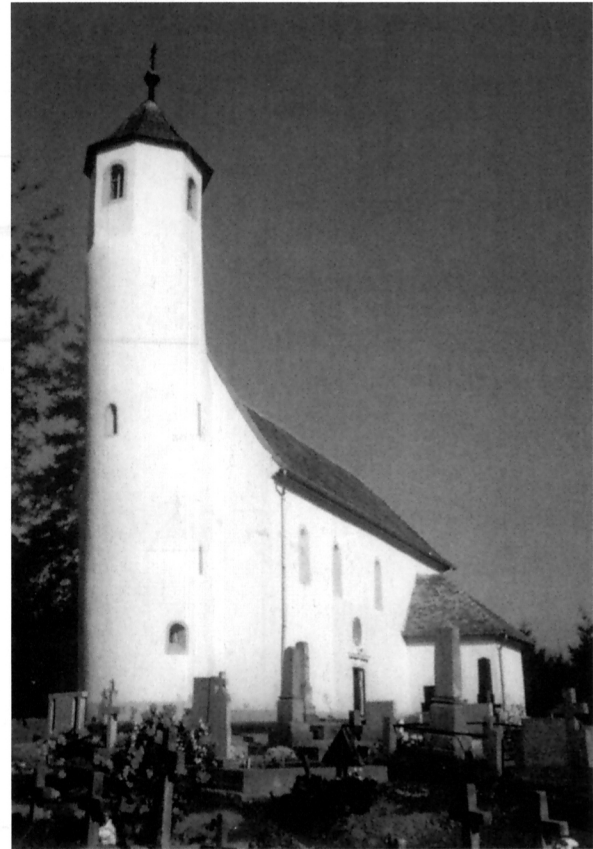
¹³ G. Dehio, *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler*, vol. 3, Berlin 1935., str. 10, 14. Dehio također ističe popularnost tipa u Schleswig-Hollsteinu i u Friziji.

¹⁴ R. Hootz, *Deutsche Denkmäler, Hamburg, Schleswig-Hollstein*, Berlin 1968., str. 382, 383, 385; sl. 244, 257, 271, 273.

¹⁵ A. Tuulse, *Scandinavia Romanica*, Beč 1968., str. 238, sl. 59. Tuulse naglašava važnost Frizije kao veze s Engleskom. Također: Sekulić-Gvozdanović, n. dj., str. 10–11.

1. Sv. Bartol, Novi Mikánovci, prije obnove

2. Sv. Bartol, Novi Mikánovci, poslije obnove

¹⁶ Z. Dmochowski, *The Architecture of Poland*, London 1956., str. 22–23. Sekulić-Gvozdanović, n. dj., str. 11. Autorica primjećuje da je u Inowldzu duljina broda tri puta širina, što je pretpostavljen odnos dužine i širine izvornog dijela crkve u Novim Mikánovicima.

¹⁷ H. M. i J. Taylor broje 11 takvih zgrada, od kojih je najranija čini se Cranwich (oko 950.–1000.), a najkasniji Hales i Thorington u Suffolku, te Wickmere, svi oko 1100. godine ili nešto kasnije. Vidi: H. M. i J. Taylor, *Anglo-Saxon Architecture*, 2 vols., Cambridge 1963., vol. 1., str. 181, 278, sl. 441, 482; vol. 2., str. 612, 662, sl. 593, 615. Za Friziju: Elimar Rogge, *Einschiffige Romanische Kirchen in Friesland und ihre Gestaltung*, Oldenburg 1943.

¹⁸ Za Irsku: F. Henry, *Irish Art During the Viking Invasions, 800–1020*, Ithaca 1967., npr. Monasterboice, sl. 2, Cashel, sl. 3., Kells, sl. 7, itd. Ima ih oko 50 ušćuvanih, desetak potpuno. Služili su kao zvonici odvojeni od crkve i za obranu. Najraniji sigurni spomen takvih tornjeva potječe iz 948., no kronologija je nejasna i nesigurna (str. 54ff). Također: Sekulić-Gvozdanović, n. dj., str. 5–8.

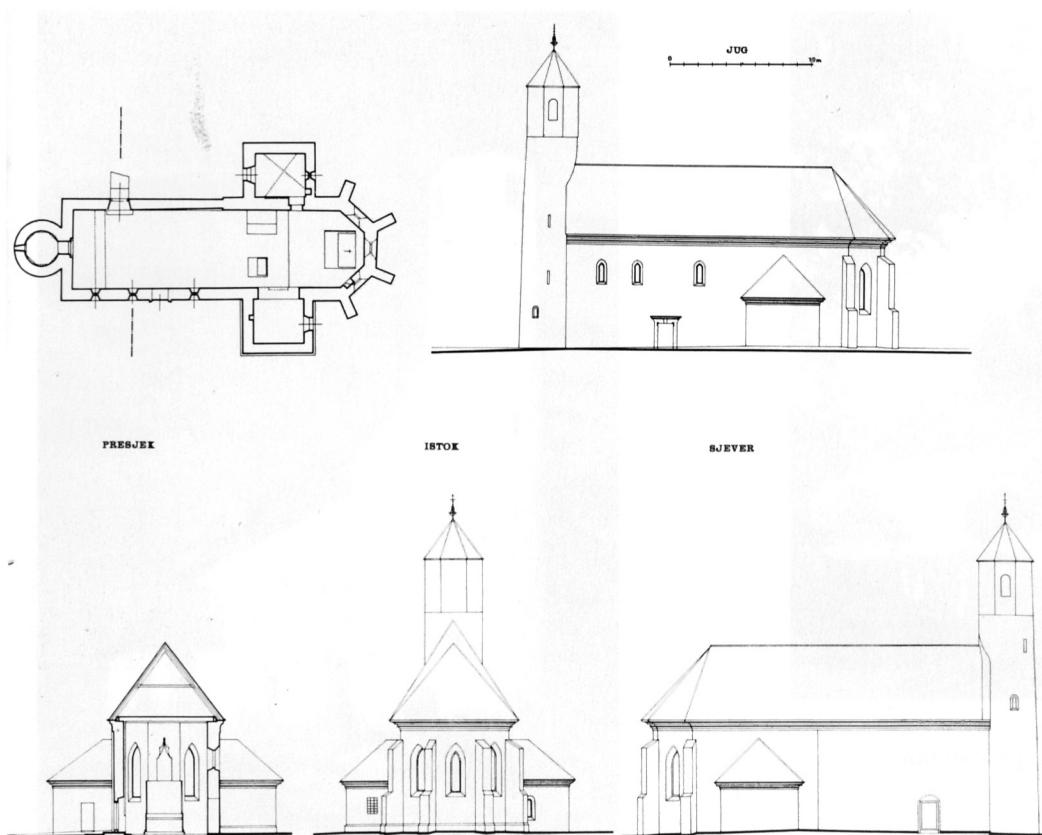
¹⁹ V. Roth, *Die Deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Berlin 1934., str. 4–7. Nedavno sam imao priliku razgovarati s nekoliko uvažanih mađarskih stručnjaka za arhitekturu srednjeg vijeka (Drs. Ernő Marosi, Pal Lövei, Alice Mezey, Imre Takacs, Bela Zsolt Szakacs) koji su potvrdili jedinstvenost sv. Bartola na teritoriju ugarsko-hrvatske države.

²⁰ Crkva sv. Dimitrija u Brodskom Drenovcu jednobrodna građevina s jakim utvrđenim zapadnim tornjem i poligonalnim svetištem, nad kojim je naknadno podignuta polukružna kula, upravo je takav slučaj ranogotičkih elemenata, ne samo u tlocrtu, već i u profilu ulaznih vratiju, te nadasve u ukrasu kapitelnih zona svetišta, koja spadaju u krug radionica zagrebačke katedrale. Tako se ova "gotička" zgrada možda može datirati čak i ranije od "romaničkog" Morovića, tj. u drugu polovicu 13. stoljeća. Vidi: V. Gvozdanović, "Sv. Dimitrije u Brodskom Drenovcu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. serija, 5 (1971.): 211–222. Također: Sekulić-Gvozdanović, n. dj., 111–112.

²¹ Za "Sašku crkvu", ruševine koje pokazuju tlocrt gotovo identičan onom u Moroviću: V. Korač, *Arhitektonska škola Pomorja*, Beograd 1965., str. 98–102. Za "Renesansu 12. stoljeća", C. H. Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century*, Cambridge (Mass.) 1927., posebno, str. 3–16; C. Warren Hollister, ed., *The Twelfth Century Renaissance*, New York 1969., s obilnom bibliografijom

3. Sv. Marija, Bapska

4. Sv. Marija, Morović

Lijevo:

5. Sv. Bartol, Novi Mikanovci,
tlocrt i južna fasada

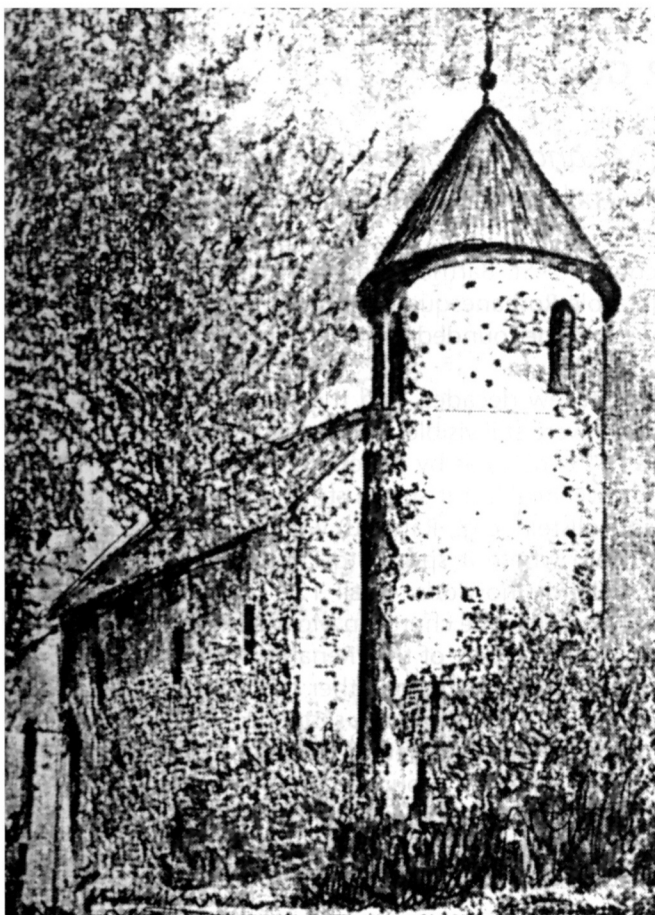
6. Sv. Bartol, Novi Mikanovci,
presjek, istočna i sjeverna
fasada

7. Hammarlunda, Švedska,
kasno 12. stoljeće

8. Inowloz, Poljska, kasno 12. st.

9. St. Peter, Forncett (Norfolk), oko 1100.

10. Sv. Dimitrije, Brodski Drenovac

Vladimir P. Goss

The Church of St. Bartholomew at Novi Mikanovci — The Romanesque Art Between the Sava and the Drava and the European Culture

The object of the study is a well-preserved medieval church of St. Bartholomew at Novi Mikanovci in Eastern Slavonia. The church contains an easily recognizable Romanesque phase (the western part of the nave provided with narrow, slightly pointed windows, and the rounded tower in front of the western facade), with additions in Late Gothic and Baroque.

The church has been restored several times within the last few decades, and the author follows the notes from the sixties when many details, now inaccessible were still visible. The Romanesque phase of the building, dating probably from the first half of the 13th century, is by its rounded tower a unique example within the entire Hungarian-Croatian "Commonwealth," but it shows striking analogies with the lower German area (Frisia, Lower Saxony, Schleswig-Holstein, e.g., Ratekau) where such a type of Romanesque village church is well documented, and from where it spread to England (Haddiscoe Thorpe), Scandinavia (Hammarlunda in Sweden), or Poland (Inowloz — all 12th or 13th century buildings). Thus the church at Novi Mikanovci, just as the Romanesque church in Morović in Vojvodina, is a witness to the great inter-European migration occurring as a part of the "Renaissance of the 12th century," often known as the "Saxon" migrations, but in fact including many other groups from lower German area (Flemish, Frisian, Thuringian, etc.). Those "Saxons" were massively settled by Andrew II in Transylvania where they created their own specific culture. St. Bartholomew is judged to be another example of such presence in Croatian part of Pannonia, this time of a group from an area along the North Sea, or of an architect with connections to that area. Thus it serves as yet another link of Croatian lands with the great European medieval rural subculture spreading from Frisia to Transylvania, and from Scandinavia to the heart of the Balkans (Kosovo — the "Saxon Church" at Novo Brdo of the Morović type).